

Değişmeyen Düzenin Değişen Aktörleri: Suriye Olayına Tarihi Yapılardan Bakmak

Prof. Dr. Altan ÇETİN

Suriye ile bugün geldiğimiz noktada krizi anlamak için sağlıklı değerlendirmeler yapmak için şüphesiz çok yönlü tetkikler yapılmalıdır. Bunun için de değişik fikir laboratuvarlarına ihtiyaç olduğu aşikârdır. İşte tarih bu manada gelinen noktanın aydınlatılmasında vazgeçemeyeceğimiz bir tahlil ve anlam alanıdır. Olduğumuz, olmakta bulunduğumuz ve olacağımıza dairin ipuçları, anlamları ve sonuçları burada bulunmaktadır. Tikel ve tekil bazdaki tüm analizler bu manada diğer parametrelerle birlikte tarihin yol göstericiliğine muhtaçtır. Bölge ve uluslararası düzeydeki tahlillerde değişen güç, kutuplaşma ve bağımlılık dengelerine bağlı süreçler, yapılar ve değişimleri izlemenin yolu da tarihin yaşlı ama akli gün kadar taze varlığında gizlidir. Bu analizde Suriye'nin biri küresel diğeri ise bölge bazında ve Türkiye ile yaşadığı tarihi manzaradan yola çıkarak değişenler ve sabitler hakkında bir bakış açısına ulaşılmaya gayret edilecektir.

“Şerif Hüseyin, İngilizlerin çağrısını kabul edip 5 Haziran 1916'da oğullarının liderliğindeki Hicaz kabileleriyle birlikte Türklere karşı isyan etmiştir. Ekim 1918'de Türk ordusunun şehri boşaltmasının ardından da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, emrindeki kuvvetlerle Şam'a girmiştir Faysal'ın Şam'a girmesiyle birlikte Suriye'de yaklaşık iki yıl sürecek fiilî bağımsızlık dönemi başlamış oluyordu. Askeri bir yönetici olarak Faysal, Fransız birliklerinin bulunduğu sahil şeridi hariç, bütün Suriye'yi kısa zamanda kontrolü altına almış, Temmuz 1919'da Büyük Suriye Kongresi'ni toplayarak Suriye'nin egemen ve özgür bir ülke olduğunu tescil etmiştir. Kongre, 1920 yılı Mart ayında aldığı kararla Faysal'ın Suriye Kralı olduğunu dünyaya duyurmuştur. Bu süreçte üç ana durum Arap milliyetçiliği ve Faysal'ın genç Arap Krallığı'nın aleyhine çalışmıştır. Bunlardan ilki, İngilizlerin hem kuzeydeki Rus nüfuzunun yayılmasını durdurmak, hem de bölgedeki petrol çıkarılarını korumak için Doğu Mezopotamya'yı kontrol altında tutma isteğidir. İkincisini de Siyonizm ve Filistin'deki Yahudi emelleri oluşturmaktadır. Her ne kadar İngiltere, 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'nda bağımsız bir Arap Devleti ya da Arap Devletleri Federasyonu'nu tanıyacağını ifade etmişse de, 1917'deki Belfour Deklarasyonu'yla Siyonistlere de Filistin'de bir “milli yurt” vaat etmişti. Bu iki taahhüt, birbirleriyle çelişmekteydi. Üçüncü kuvvet ise, Fransızların Ortadoğu'da bir güç olarak kalmaktaki kararlılıklarıydı. Yukarıda da işaret edilen Sykes-Picot

Antlaşması, Fransız mandası yönünde atılan en önemli adımlardan birini teşkil etmektedir. Savaşın başlarında gizlice bir araya gelen Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar ve Ruslar, Arap topraklarının kaderiyle ilgili önemli kararlar almışlardır. Dünya kamuoyu, bu gelişmelerden ancak 1917'den sonra haberdar olmuştur. Rus Devrimi'ni takiben Bolşevikler, aralarında Sykes-Picot Antlaşması'nın da yer aldığı gizli diplomatik belgeleri yayınlamışlardır. Bu anlaşma, İngilizlerin Şerif Hüseyin'e belirsiz bir şekilde Arap Krallığı sözü vermelerinden altı ay sonra imzalanmıştı. Böylece İngiltere ile Fransa, Suriye ve Lübnan'ın Fransız, Irak ve Ürdün'ün ise İngiliz nüfuzuna bırakılması hususunda anlaşmış oluyorlardı.”¹ Burada ortaya konulan çerçeveye Ortadoğu denilen yerde buranın yerli ahalisinin nesneleşme sürecinin global düzeydeki hikayesini anlatır. Batının güç sarmalı Osmanlı sonrası bölgede içeride bulunduğu geçici(!) yandaşlarla kendi kutuplaşmasına ve bağımlılık ilişkilerine dair süreci inşaaya başlamıştır. Burada Batı nüfuzunun bölgeye İngiliz aktörlüğünde girmesi, İsrail ölçeğinde bölgede bir iç dizyanın yapılması, özgürlük vaatleriyle harekete geçirilen Arapların San Remo'ya kadar sürececek olan Suriye rüyasının başlaması, akabinde Sovyetlerin kurulması ile büyük oyunun deşifre olması, hegemonyanın inşasına dair başlangıç hareketlerini okumak mümkündür. Bugünün Ortadoğu'suna dair her okuma bu manzarayı göz ardı ederek güncel değişimlere takılırsa büyük resmi kaçırmış olacağından analizlerde sorun yaşayacaktır. Ortadoğu büyük küresel güçler ile İsrail sarmalındaki bir yerel çatışmanın parantezine alınmış ve bu durum hala bu şekilde devam etmektedir. Bu genel çerçeve içinde şimdi Türkiye'nin Suriye ile bölgede yaşadığı bir krize bakmak bu hegemonya çıkmazında akıl tutulması yaşayan coğrafyamızdaki değişenler ve değişmeyenlere dair fikir verecektir.

Bağdat Paktı (1955-1958), Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da denge unsuru olmasını ve güçlenmesini engellemeye matuf olarak kurulan emniyet ve müdafaa amaçlı bir yapılanma idi. Buradaki aktörlere bakacak olursak Soğuk Savaş sarmalında kuşatılmaya çalışılan Sovyetlere karşı etkili bir savunma duvarı oluşturulması endişesi hemen dikkati çeker. Türkiye'nin bu dönemde NATO üyesi olması da bu gelişmenin diğer bir ayağı olarak not edilmelidir. Bu yapılanma yukarıda ortaya konulan küresel hegemonik vizyonun bölgede şekillendirici etkisinde uydu aktörlerle gerçekleştirdiği

¹ Mehmet Akif Okur, *Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası*, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/214.pdf> (28-06-2012) , s.139-140

bir yapılanmadır. Bu yapılanmanın yükselen diğer bir aktörü ise ABD'dir. 1956'da Mısır'ın İsrail ile yaşadığı Süveyş krizi İngiliz ve Fransız etkisinin bölgede yerini Sovyet ve Amerikan etkisine bıraktığı bir olayı simgeler. Artık Osmanlı sonrası sürecin patronları değişmiş ama oyun aynıyla devam etmektedir. İşte bu süreçte Baasçı milliyetçiliğin Arap Dünyasında yayılması hengamesinde Türkiye ile Suriye karşı karşıya gelmiştir. "Türkiye ve Suriye ilişkilerini kriz haline dönüştüren olay Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi kullanarak Ürdün üzerinde siyasi hâkimiyet kurma çalışmaları oldu. Ürdün bu dönemde siyasi olarak istikrarsız bir ülkediydi. Krizin patlak verdiği 1957 yılında Ürdün Kralı Hüseyin daha 23 yaşındaydı. 18 yaşında Ürdün tahtına geçen Kral Hüseyin'in ülkesi fakir ve bütçesinin önemli bir kısmı dış yardımlardan oluşuyordu. Ürdün'de tam manasıyla ABD ve İngiltere'nin nüfuzu hakimdi. Kral Hüseyin, Ürdün nüfusunun en büyük kısmını oluşturan Filistinli göçmenlerden İsrail ve Ürdün topraklarını içine alacak bir Filistin devleti kurmak niyetleri nedeniyle rahatsızdı. Onların bu yönde Kahire ve Şam yönetimleri tarafından desteklendiğini biliyordu. Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki yakınlaşma 1957'de daha da arttı. Suriye Savunma Bakanı Halid el-Azm 6 Ağustos 1957'de askeri ve ekonomik yardımı görüşmek üzere yaptığı Moskova ziyareti sırasında iki ülke arasında teknik ve ekonomik işbirliğini içeren bir antlaşma imzalandı. Antlaşma batı basınında geniş yer buldu. *The New York Times* antlaşma ile Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da önemli bir zafer kazandığını Suriye'nin ABD'den asla alamayacağı yardımın daha fazlasını almayı başardığı yolunda bir değerlendirme yaptı. 21 Ağustos 1957'de ABD Genelkurmay Başkanı Nathan Twining'in katılımıyla Beyaz Saray'da yapılan gizli toplantıda Başkan Eisenhower, komşularının harekete geçmemesi durumunda Suriye'de kontrolün kaybedileceğini söyledi. Bunun üzerine Türkiye ve Irak'ın Suriye sınırı boyunca asker yığmaları teşvik edildi. Doğu Akdeniz'e 6. Filo, Batı Avrupa ve Adana'ya ABD jetleri gönderildi. Stratejik Hava Komutanlığı'na hazır ol emri verildi. ABD alınan bu önlemlerin bölgede savaş riskini artırdığını farkındaydı. Ancak gelişmeler karşısında hiç bir şey yapmamak Ortadoğu'yu komünizme terk etmek demektir. Türkiye'nin Ortadoğu'daki Sovyet faaliyetleri karşısında hassas olduğu bu süreçte Ortadoğu ülkeleri hızla Sovyetler Birliği'ne yaklaşıyordu. Filistin Meselesi, Süveyş Krizi ve Bağdat Paketi ile ilgili gelişmeler Arapların tehdit algısında önemli değişimlere yol açtı. Mısır önderliğinde Batı ve onun ittifaklarına karşı olan blok hızla güçlendi. Ortadoğu'da Batıya karşı duyulan tepki her geçen gün daha da arttı. Bu durum ise Arapları Sovyetler Birliği ile daha fazla işbirliğine itti. Suriye iç siyasetindeki sol akım Türkiye ve Batı tehlikesinden de besleniyordu. Suriye özelinde meseleye baktığımızda

bunlara ek olarak özellikle Batı ve onun müttefiki Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinde aktif rol oynaması ve Suriye ile yukarıda bahsettiğimiz sorunların hala sıcaklığını koruması Suriye'de Sovyet sempatzanı akımların güç kazanmasına sebep oldu.”² Görüleceği üzere bölgede bugün de yaşandığı üzere iki küresel gücün karşılaşması söz konusudur. Dün Nasırcı Mısır Baas ideolojisi ve milliyetçilik kaygılarıyla İsrail ile kavga ediyordu. 1979 yılında Camp David süreci ile kenara çekilen Mısır'ın yerini bugün Şiilil gayreti ve ideolojisi ile hareket eden devrim sonrası şekillenmiş İran vardır. Roller o kadar ironik değişmektedir ki İsrail'in ve Batının muhalifi olan Mısır Camp David sonrası tam bir müttefike dönüşürken, Devrim öncesi Batının istikrar adası olan İran bir anda tam bir muhalife dönüşmüştür. Olayın üst şemsiyesi ise dünün Sovyetlerinin devamcısı Rusya ve bölgedeki devamını dün Sovyet yayılmacılığına karşı sürdüren bugünün demokrasi getirici müttefikimiz ABD tarafından oluşmuştur. Suriye ve Türkiye ise dün ve bugün işte geçen yüzyılın başında yaşanan kırılmanın devamcısı fay hatlarındaki çatlamların devamı süreçlerin yan aktörleri gibidirler. İsrail'in varlığının teminatı güvenlik endişeleri yeni bir aktör tarafından yürütülmekte, Rusya ve ABD küresel bazda bölgedeki gelişmelerin genel müdahili sıfatıyla ama farklı söylemler altında stratejik emellerini yürütmekte ve bugün Suriye ile Türkiye bir kere daha kriz yaşamaktadır. Dün soğuk savaşın kutuplaştırdığı bölge bugün daha yerel başka unsurlarla bölünmektedir. Mısır'ın oluşturduğu basçı tehdidin yerini bugün İran'ın oluşturduğu Şii eksenli güvenlik sorunu sürdürmektedir. Rusya, Çin ve ABD bu sürecin BM nezdindeki yüksek iradesini temsil etmektedirler! Dün ironik olarak “komünistleşme” endişesine karşın bugün İran ve Rusya Suriye sonrasında kendilerine sıçrayabilecek bir “demokratikleşme” kaygısı üzerinden bir güvenlik algısı kurmaktadır. Burada “demokrasi”yi idealize edilmiş masum bir terim olarak görmekten öte çağın ruhu mucibince halklarda rıza tabanı oluşturmanın, özgürlük ve hukukun teminatı olmak algısıyla meşrulaştırılan bir kavram ve propaganda aracı kast edilmektedir. Zaman, bazı aktörler ve içerikler değişse de mahiyeti itibarıyla bakıldığından “Ortadoğu” dedikleri bölgede hegemonik güçler gölge oyununu sürdürmektedirler.

Bu konjonktürde tarihsel olarak bahsedildiği üzere uzun yıllar var olan ve 1998'e gelindiğinde bir savaşın eşiğinden dönülen Türkiye ve Suriye ilişkilerinde bir “düşman” algısı, uzun süre varlığını korudu. Türkiye'ye göre Suriye, teröre ev sahipliği yaptığı, su kaynaklarının

² Arda Baş, **1957 Suriye Krizi ve Türkiye**, http://www.historystudies.net/Makaleler/1975160084_5-Arda%20Ba%20c%5f.pdf, s. 95,97, 98, 106.

paylaşımında sorun çıkardığı ve coğrafik olarak Türk toprak bütünlüğüne (Hatay Sorunu) müdahalede bulunduğu vb. için “düşman” ülke iken, Suriye“ ye göre de Türkiye, su kaynaklarını adil paylaşmadığı, Batı“nın destekçisi olduğu, kendi toprakları (Hatay) üzerinde hak iddia ettiği vb. için “düşman”dı.³Ancak 2003’lerden sonra Suriye’nin Irak meselesinde ABD ile hareket etmeyi ret etmesi sonrası süreçte bu süreç adeta tersine dönüş yaşamıştır. Türk-Suriye baharı diyeceğimiz bu süreç 2011 Şubatında Asi Barajı açılışı törenlerine kadar sürmüştür. Bu süreci anlatması bakımından Türkiye’nin politikalarının Suriye halkı tarafından nasıl anlaşıldığına dair Büyükelçi Abdulfettah Ammura’nın 2009’da sarf ettiği şu sözlerini ortaya koymak kâfi olacaktır: *“Amerika ve Avrupalı ülkeler Suriye’ye baskı kurduklarında Türkiye Suriye halkının yanında yer aldı. Aynı zamanda halkımız da bunları görmektedir. Halkımızın talepleri de Batılı güçlerle birlikte hareket etmeyen Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi yönündedir”*⁴ Ancak, Mart ayında Suriye’de başlayan halk hareketi ile tedrici olarak bugünkü aşamaya ulaştı. Türkiye, Suriye Büyükelçisinin ifade ettiği üzere halkın yanında durma tavrını tutarlı olarak sürdürecektir ve bu tutum rejimle bugün yaşanan krizin ve uçak düşürülmesi hadisesinin yaşanması durumuna kadar gelinmesine yol açacaktır.

Tarihi hadiselerin kılavuzluğunda görülmektedir ki küresel ve bölge düzeyinde yapıların analizi göstermektedir ki Osmanlı sonrası bölgemizin ana aktörleri ve yapıları dün ve bugün perspektifinde bölgeye ve dengelerine tesir etmeye devam etmektedirler. Bu tahliller bölgenin hem Araplar açısından, hem Türkiye açısından hem de karşılıklı ilişkilerin şekillenmesindeki parametreler açısından dikkat çekici ayniyetler taşıdığını göstermektedir. Bunu bir Türk oryantalizmi gibi okuyanlar olsa da Osmanlı sonrası süreçte bölge içine girdiği batılı dilemma ve İsrail gerginliğinde kendini şekillendirmektedir. Bölgenin Ortadoğulu!!! Aktörleri genelde küresel projelerde taraf olmak dışında özen boyutunda bir rol üstlenememektedirler. Bölge küresel bir hesaplaşmanın gölgesinde yaşanan genel ve özel kutuplaşmalar yaşamakta. Bu bazen Baasçılık parantezinde bazen Şiilik çıkmazında yaşanmakta ancak her halükarda bağımlılık ilişkileri ve taraf olmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve Suriye özelinde baktığımızda ise 57 krizi ile bugün yaşanan kriz farklı siyasi süreçlerde yaşanır gibi görünse de küresel ve bölgesel aktörler bazında bazı

³ Yusuf Sayın, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği, <http://yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf>, s.5, 28-06-2012

⁴ Veysel Ayhan, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek düzeyli stratejik işbirliği konseyi, <http://www.setav.org/ups/dosya/28769.pdf>, s.31 (28-06-2012)

değişmelere rağmen güç, kutuplaşmalar ve bağımlılıklar noktasında değişmeyen bir zihniyetin ve eylem tarzının cari olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kimlikler, çıkarlar ve normlar üzerinden bölgede güncel tasarım girişimleri sürmektedir. Kutuplar bunlar üzerinde oluşmakta ve bunların gölgesinde bağımlılıklar yaşanmaktadır. Elbette Türkiye'nin bugünkü duruşu Suriye halkını savunmak gibi görece erdemli ve dâhili inisiyatiflere dayalı süreçlerden kaynaklanmaktadır. Ancak bölgenin değişmeyen zihni ve yapısal dengeleri Türkiye'nin değişen duruşunu da bu arada sorunlu göstermektedir. 1918 senesi Suriye'de başlayan kaos bugün hala sürmektedir. Türkiye bırakmak zorunda kaldığı misyonunu üstlenene kadar da mevcut dilemma içerisinde değişen versiyonlarla kendini tekrar edecek gibi görünmektedir. Türkiye Suriye krizindeki kararlı ve bilinçli söylemlerini aynı karar ve isabetteki eylemlerle desteklemelidir. Bugün Suriye uluslar arası vurdumduymazlıkla, bölgesel kutuplaşmalar arasında yeni Bosna olma yolunda ilerlemektedir. Annan'ın sonuçsuz taleplerine bir yenisi eklenmiştir. Beşşar Esed'in 2 sene daha devamı gibi konuyu mizahi düzeyde ele alan düşünceler ortaya çıkmaktadır. Değişmeyen düzen kendi düzenini ikame adına düzensizliğe kılıflar uydurmaya devam eder görünmektedir. Öznesi olmayan bir coğrafyada gölgeler ittifakı devam etmektedir. Özne olmanın gereği eylemdir. Tarih bize anlamlar ve eylem gücü vermedikçe varlığımızı aksettiren olaylar manzumesi olmanın ötesinde bir fonksiyonu olmayacaktır. Tarih anlamlar dünyası ile hatırlattıklarıyla geleceğe yol açan bir fener hükümdendir. Yeter ki o fenerle önümüzü aydınlatmayı bilelim.